

Функції тексту в електронному навчанні

Розглянуто креолізований навчальний текст у системі електронного навчання українській мові як іноземній. З'ясовано розуміння терміна «текст» та його основних характеристик. Описано поняття «креолізований текст». Визначено типологічні характеристики креолізованого навчального тексту як основної комунікативної, когерентної та змістової одиниці у вивченні мови іноземцями за допомогою сучасних інформаційно-технічних засобів навчання. Враховано можливості найпопулярнішого електронного виду навчання іноземців українській мові.

Ключові слова: українська мова як іноземна, креолізований навчальний текст, вербальні та невербальні компоненти, когерентність, електронне навчання, інформаційно-технічні засоби навчання.

Лінгвістичні та психологічні дослідження останніх років засвідчують, що текст має статус основної комунікативної одиниці, якою людина користується в мовленнєвій діяльності. Пильна увага до тексту зумовлюється його функціями в освітньому процесі, серед яких слід окремо виділити функцію розширення, поповнення мовних знань студента, переважно лексичних, і функцію тренування мовного та мовленнєвого матеріалу.

Дослідники тексту взагалі та навчального тексту зокрема зазначають, що ця одиниця навчання текстової діяльності становить цілісну систему, організовану відповідно до дидактичних настанов у смисловому, змістовому, мовному та композиційному аспектах. Текст є частиною сукупної інформації підручника, забезпечує студента системою знань із певної дисципліни, на його основі формуються уміння та навички студента певної вікової, національної групи на певному етапі навчання [3, 130]. За допомогою текстів студент не лише отримує знання, але й долучається до загальнолюдської системи цінностей і норм, до знань, накопичених людством упродовж своєї практичної та теоретичної діяльності. Такі знання є корисними й мають неабияке значення для участі студента в соціальній діяльності, для взаємодії його з іншими людьми, а також для формування індивідуальної картини світу.

А. Р. Габідулліна [6, 160] розрізняє в навчальному тексті такі різновиди інформації, як когнітивна (онтологічна), гносеологічна (методологічна) та прагматична. Онтологічний (предметний) аспект знання співвідноситься з результатом пізнавальної діяльності, тобто зі знанням, що розглядається в його логіко-семантичній онтології як даність, коли можна виявити налагоджені зв'язки між елементами. Онтологічне знання подане переважно у формі понять, виражених терміносистемою навчальної дисципліни. Гносеологічний (методологічний) аспект знання науковці розглядають як спосіб формування нових понять, обґрунтування та інтерпретації основних

та уточнюючих понять, тобто спосіб установлення логіко-семантичних відношень між ними.

Якщо онтологічний аспект пов'язаний зі знаннями про світ, то зміст методологічного аспекту полягає у знаннях про знання. У навчальному тексті присутня прагматична інформація. За її допомогою автор «вбудовує» у змістовий план мовлення різноманітні за своїм характером і сферою дії прагматичні знання.

Навчальний текст розглядаємо як особливий вид вторинного тексту, специфіка якого визначається його неоднозначними відношеннями з первинним науковим текстом, на ґрунті якого він переважно створюється. Навчально-науковий текст, на думку науковців, покликаний утілити логіку програми навчання, яка, у свою чергу, відповідає тій дисципліні, яку викладають. Цей текст має бути адаптований до змісту навчання з метою його розуміння. Навчально-науковому тексту притаманне послідовне розгортання контексту – від відомого до невідомого, від простого до складного, від часткового до загального, а також йому властива повнота та глибина розгляду матеріалу, опису питання, що вивчається. Читання такого тексту супроводжується питаннями для засвоєння та закріплення отриманих знань. Для навчально-наукового тексту є характерною надлишковість, оскільки він містить емоційно-впливові елементи, наприклад, порівняння, метафори, гіперболи тощо.

Навчальний текст як продукт мовленнєвої діяльності автора є основною формою передачі знань студентам. Саме тому він є змістовою одиницею навчання. Найважливіша характеристика навчального тексту – це наявність у ньому освітнього, культурологічного, виховного й розвивального потенціалу. Отже, призначення навчального тексту – засвоєння інформації студентом, а під час її передачі – вплив на свідомість студентів, мотивування їх на роботу з навчальним матеріалом, сприяння розвитку креативних якостей студентів. Породження студентами нових текстів-дискурсів на ґрунті засвоєного навчального тексту дозволяє їм демонструвати інтелект, формувати світогляд, реалізувати творчі здібності особистості. Саме через це навчальний текст має містити в собі цілісну систему діяльності студента і компоненти, що забезпечують сприйняття наявної в ньому інформації. Отже, він повинен мати засоби, завдяки яким діяльність студента стимулюється, мотивується, програмується й реалізується, веде до досягнення цілей, окреслених під час вивчення предмета.

Особливість навчального тексту полягає в тому, що він обмежений «навчальною мовою», тобто мовою, певною мірою відібраною та мінімізованою відповідно до цільової настанови, звільненою від малосуттєвих і другорядних рис для певних цілей навчання.

Більшість навчальних текстів в електронному навчанні становлять креолізовані тексти. Ці тексти мають складну організацію, їм властиві

багаторівневість і багатоплановість. Вони сформовані внаслідок поєднання елементів, що належать до різних семіотичних систем – до вербальної та невербальної. Іконічний компонент становить різні за характером ілюстрації (фотографії та рисунки) – художньо-образні, декоративні, пізнавальні тощо, а також схеми, таблиці, формули, символічні зображення та ін.

Слід відзначити, що на позначення подібних текстів науковці ще не виробили загального терміна чи поняття. Найвідоміше і найпоширеніше метафоричне поняття – «креолізований текст» – належить Ю. О. Сорокіну та Є. Ф. Тарасову (1990). Також існують інші терміни і поняття: наприклад, «полікодовий текст», «ізовербальний комплекс», «лінгвовізуальний комплекс», «ізоверб», «семіотично ускладнений текст», «відеовербальний текст». Упродовж останніх років у слов'янській лінгвістиці з'явилася значна кількість наукових досліджень, присвячених вивченню креолізованих текстів. Найбільшу увагу було присвячено креолізованим текстам у галузях реклами, публіцистики, кіномистецтва, меншою мірою – у науковій та навчальній галузях.

Дослідження свідчать, що вербальна й невербальна частини креолізованого тексту поєднані на різних рівнях – на змістовому, змістово-композиційному та змістово-мовному. Звернення автора тексту до тих чи інших засобів зумовлене комунікативною настановою, характером і функціональним призначенням тексту.

Креолізовані тексти розподіляють на тексти з частковою та повною креолізацією. У креолізованих текстах із частковою креолізацією вербальні й невербальні компоненти перебувають в автосемантичних відношеннях, тобто словесна частина є головною, домінуючою, відносно автономною, а зображальна частина – факультативна. Найчастіше до таких текстів належать публіцистичні, науково-популярні та художні тексти.

Синсемантичні відношення між компонентами притаманні текстам із повною креолізацією: словесний текст цілком залежить від ряду зображень, він тісно пов'язаний, злитий із ним, а зображення є облігаторним, тобто обов'язковим компонентом тексту. Подібна спаяність, залежність елементів спостерігається в наукових, особливо – науково-технічних, а також у рекламних текстах, зокрема у плакатах, карикатурах, оголошеннях тощо.

Найбільш автономними щодо вербального тексту є ілюстрації до художнього тексту, оскільки майстерно виконане художником зображення може суттєво впливати на сприйняття вербального тексту, емоційно передавати головну думку літературного твору, образно, наочно тлумачити його. В ілюстрації може відобразитися суб'єктивне сприйняття художника, його бачення предмета зображення. Намальовані образи здатні сильніше, гостріше впливати на читача, запам'ятовуватися та сприяти більш глибокому та точному розумінню прочитаного. Подібні ілюстрації стали

відомими й автономними, тобто існують досить самостійно як твори мистецькі, наприклад, художньо-образні ілюстрації М. Врубеля до творів Л. М. Толстого, М. Ю. Лермонтова та ін.

У наукових текстах, особливо – науково-технічних, зображення мають інше призначення – пізнавальне. Без зображень такі тексти можуть втрачати свою текстуальність, оскільки формули, символічні зображення, графіки, таблиці, технічні рисунки, геометричні фігури та інші зображальні елементи містять основний зміст тексту, є його смисловими елементами. У таких випадках словесний текст лише поєднує ці зображення, оформлює їх, становить певне обрамлення.

Креолізований навчальний текст (далі – КНТ) – це зазвичай полікодовий текст, у якому вербальні й невербальні елементи спрямовані на активізацію мозкової діяльності реципієнта. Окрім вербальних знаків, у тексті використовуються піктографічні зображення, зміна кольору, шрифтове виділення – з метою збудження різних видів пам'яті.

Для викладача текст є орієнтиром діяльності, для студента – джерелом інформації, об'єктом вивчення й розуміння. Для викладача текст – засіб навчання, а для студента – об'єкт. Відповідно, своєрідність навчального тексту з погляду його відношення до освітнього процесу полягає в тому, що він одночасно є і об'єктом вивчення, і засобом навчання.

Методика вивчення мови як іноземної передбачає оволодіння мовленнєвою компетенцією через засвоєння аспектів мови – фонетичного, граматичного, лексичного. Так що структурно навчальний текст у методиці викладання мови як іноземної може бути поданий у різних форматах під час вивчення лексики і синтаксису. Як відомо, на практичних заняттях із вивчення української мови як іноземної має бути застосовано такі обов'язкові види мовленнєвої діяльності, як говоріння, письмо, читання та слухання. Створення КНТ належить до структурної організації мовленнєвої діяльності.

За допомогою КНТ слід показати студентам мотивацію для спонукання до мовлення. За допомогою сучасних інформаційно-технічних засобів з'явилася можливість впровадити найрізноманітніші вербальні та невербальні елементи до навчання. Наприклад, під час вивчення прикметників у знахідному відмінку ефективним засобом може стати ситуація вибору предметів за кольором. Використовують відео епізоду відвідування супермаркету, в якому репрезентоване різноманіття модного верхнього одягу. Головним героям запропоновано обрати якийсь одяг після нетривалого обговорення. Текст подається у формі діалогу. Текстовий супровід після відео: *словосполучення – прикметник + іменник у називному відмінку зі світлиною*. Наступний елемент – зміна закінчень у знахідному відмінку. Ефект підсилить тло текстового оформлення, зміна кольору закінчень прикметників, застосування символів, розміру, шрифту, виділення, часткової або повної анімації.

Рецептивні види мовленнєвої діяльності студента – читання, слухання – ефективніше розвиваються за допомогою невербальних елементів КНТ. Зокрема, розглядаючи можливості інформаційно-технічного забезпечення, відзначимо, що в КНТ діють одразу кілька подразників мозкової діяльності студента: зоровий – рисунок, світлина, анімація, фільм; слуховий – озвучування буквеного знаку, слова, словосполучення, різного типу речень; емоційно-чуттєвий – тематичний вибір об'єктів. Слід враховувати, що, крім зовнішніх подразників, існують внутрішні, пов'язані з особистісними характеристиками іноземця. Студенти запам'ятовують навчальний матеріал по-різному й у різний спосіб. Представники наочно-образного типу пам'яті найкраще запам'ятовують малюнок, предмети, звуки, барви, рухи. Представники словесно-логічного типу пам'яті краще запам'ятовують думки і словесні формулювання, поняття.

КНТ тісно пов'язаний з увагою та пам'яттю. Під час організації навчально-виховного процесу в реальному часі викладач повинен врахувати особливості уваги іноземних студентів: від цього залежатиме варіант добору завдань за ступенем їхньої складності, їхня різноманітність, темп і тривалість роботи, а також вибір оптимального способу подання навчального матеріалу. Електронне навчання за допомогою КНТ дозволяє самому студентові обирати зручний темп навчання, враховуючи особисті якості – увагу, різні види пам'яті (емоційна, образна, рухова, словесно-логічна, сенсорна, короткотривала, довготривала, мимовільна).

Електронне навчання іноземців – це засвоєння знань, набуття вмінь та навичок мовленнєвої діяльності, що спираються на мнемічні (від грец. *μνημη* – пам'ять) дії, котрі виконуються за допомогою мнемічних операцій. Основними такими операціями є:

- 1) включення матеріалу в систему досвіду студента;
- 2) пошук і виділення способу організації матеріалу для його наступного відтворення;
- 3) створення одиниць відтворення на основі встановлення просторово-часових зв'язків між елементами матеріалу.

Існує декілька мнемічних засобів запам'ятовування:

- 1) утворення смислових фраз із початкових букв інформації, що запам'ятовується;
- 2) інформація розміщується в порядку букв алфавіту;
- 3) ритмізація – переведення інформації у вірші, пісні, у рядки, пов'язані певним ритмом;
- 4) римуння – інформація упорядковується за допомогою рими;
- 5) ранжування – інформація упорядковується згідно з якоюсь шкалою оцінок;
- 6) групування – інформація упорядковується за певними ознаками.

Усі названі вище мнемічні операції належать до невербальних засобів КНТ. Вони покликані впорядковувати навчальний матеріал та запобігати смисловій надмірності.

Навичок граматики-синтаксичного оформлення думки (у механізмі внутрішнього оформлення висловлювання) студент набуває в результаті різного виду вправ, де актуалізується лексика, формуються питання, поєднуються слова у словосполучення і речення. Наприклад, подається світлина чи рисунок. Завдання студента – написати більше питань, назву предметів чи їхню ознаку, дібрати синоніми чи антоніми. Обов'язкова вимога до розробників курсу – подати ключ до завдань.

Зворотний зв'язок здійснюється в мовленнєвій діяльності студента (письмовій чи усній) за підтримки викладача на уроці або тьютора у чаті, на форумі.

Слід зазначити, що, попри великі можливості інформаційно-технічної системи в розробці КНТ, фахівці мають враховувати доцільність циклічності чергування в навчанні видів мовленнєвої діяльності. Це означає, що КНТ має бути спрямований на читання, слухання, говоріння й письмо іноземного студента в певних дозах.

Під час відбирання і складання КНТ велика увага приділяється їхньому змісту. КНТ мають бути, перш за все, цікавими для студентів, становити певну новизну й мати дискусійний характер. Зміст КНТ має сприяти виникненню дискусій, а викладач – організатор цих дискусій – керує діяльністю студентів. Потрібно відмовитися від репродуктивної діяльності студентів та подання їм готової інформації. Важливо, щоб текст викликав бажання висловитися, запитати, уточнити, таким чином активізуючи мовлення. Адже поліпшити мовлення краще за допомогою мовних ситуацій, запропонованих у тексті.

Зміст КНТ для іноземців, на наш погляд, має відповідати таким екстралінгвістичним вимогам:

- 1) країнознавча правдивість / достовірність;
- 2) учасність, адекватність;
- 3) типовість змісту навчального матеріалу;
- 4) актуальність відображених історичних відомостей (як загально-відомих, так і актуальних для носіїв мови).

Однією з важливих типологічних характеристик КНТ є когерентність. Термін «когерентність» розглядаємо як глобальну організацію КНТ, що стосується як змістового (логіко-семантичного, граматичного, стилістичного), так і компонентного (вербального й невербального) аспектів, що забезпечують цілісність КНТ. Слід підкреслити, що особливе значення для КНТ в електронному навчанні мають комунікативна ситуація та набір знань розробників і реципієнта. Виділимо такі засоби когерентності КНТ в електронному навчанні українській мові іноземців:

1) лексичні засоби, які посідають центральне місце серед засобів зв'язку (синоніми, антоніми, спільнокореневі слова, спільнотематичні слова);

2) синтаксичні засоби;

3) дейктичні засоби;

4) формальні і графічні засоби. Дуже важлива ієрархія заголовків і підзаголовків, додатково використовуються десятична або буквенна системи класифікації та інші спеціальні знаки, що позначають перелік, екземпліфікацію (риски, зірочки тощо); графічне оформлення тексту (розділові знаки) відіграє істотну роль у його когерентності;

5) стилістичними засобами можна вважати однакове оформлення частин тексту (початку, кінця), а також різні стилістичні фігури;

6) засоби інтернет-ресурсів.

Створення КНТ для електронного навчання українській мові іноземців – це досить складна справа, оскільки, як відзначалося, КНТ становить сукупність графічної, анімаційної, текстової, цифрової, мовленнєвої, музичної, відео-, фото- та іншої інформації, а також друкованої документації користувача. Аби створити такий КНТ, автор повинен раціонально поєднати всі можливості сучасних інформаційно-технічних систем – графіку, відео, звук, гіпертекст, анімацію, комунікаційні ресурси мережі Інтернет тощо.

Отже, КНТ, як було доведено, є, по-перше, однією з головних змістових одиниць навчання, оскільки виконує досить важливі освітні, виховні та розвивальні завдання. КНТ одночасно є організатором процесу засвоєння цього змісту. По-друге, є важливою складовою електронного освітнього дискурсу, оскільки в ньому є два учасники – іноземний студент і КНТ. Важливим завданням КНТ й, відповідно, його автора є керування процесом навчання, слухання, читання, говоріння й письма іноземця; можливість передбачити ускладнення в розумінні. КНТ має відповідати вимогам нового міжнародного освітнього стандарту.

Можемо дійти висновку, що вдало розроблений КНТ повністю забезпечує набуття комунікативної компетенції іноземців під час вивчення української мови, реалізуючи як рецептивні види мовленнєвої діяльності (слухання та читання), так і продуктивні (говоріння й письмо). Вважаємо, що з удосконаленням інформаційно-технічних засобів, індивідуальних здібностей філологів-розробників КНТ змінюються зміст і форма КНТ, що сприяє поліпшенню вивчення української мови іноземцями шляхом електронного навчання.

У 2012 році на кафедрі української та російської мов як іноземних (з 2018 року – кафедра мовної підготовки 2) група викладачів створила Дистанційний курс навчання «Русский язык для иностранцев». Він призначений для студентів, які бажають засвоїти рівень В-1, необхідний для отримання сертифіката про закінчення підготовчого факультету. Цей курс

містить матеріали, що дозволяють розвивати всі види мовленнєвої діяльності іноземних студентів, зокрема, тексти для читання, в яких ураховані розглянуті в цій статті типологічні характеристики КНТ як основної комунікативної, когерентної та змістової одиниці в навчанні мови за допомогою сучасних інформаційно-технічних засобів навчання.

Література

1. Алексеев Ю. Г. Вербальный и иконический компоненты креолизованного текста в интракультурной и интеркультурной коммуникации : автореф. дис... канд. филол. наук 10.02.19 / Ю. Г. Алексеев. – Ульяновск, 2002. – 21 с.
2. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация / Е. Е. Анисимова. – Москва : Академия, 2003. – 128 с.
3. Бабайлова А. Э. Текст как продукт, средство и объект коммуникации при обучении неродному языку / А. Э. Бабайлова. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1987. – С. 130. – 151 с.
4. Вашунина И. В. Взаимовлияние вербальных и невербальных (иконических) составляющих при восприятии креолизованного текста : автореф. дисс... д-ра филол. наук : 10.02.19 / И. В. Вашунина. – Москва, 2009. – 42 с.
5. Ворошилова М. Б. Креолизованный текст: аспекты изучения // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2006. – Вып. 20. – С. 180–189 [Электронный ресурс] / М. Б. Ворошилова. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/voroshilova-06.htm>.
6. Габидуллина А. Р. Учебно-педагогический дискурс / А. Р. Габидуллина. – Горловка : ГГПИИЯ, 2009. – С. 160. – 489 с.